

Злодії та повії

1

Мене забрали в нічній сорочці.

Озираючись назад, розумію, що ознаки цього були: родинні світлини спалювали в каміні, мама зашивала найкраще срібло й коштовності за підкладку пальта пізно вночі, тато не повернувся з роботи. Мій молодший братик Йонас питав, що це означає. Я теж питала, але, мабуть, відмовлялася визнати ці ознаки. Лише згодом я зрозуміла, що мама й тато планували втекти. Ми не втекли.

Нас узяли.

14 червня 1941 року. Я перевдяглася в нічну сорочку і сіла за стіл писати листа двоюрідній сестрі Йоані. Я відкрила новий блокнот зі сторінками кольору слонової кістки і пенал, який мені тітка подарувала на п'ятнадцятиріччя.

Вечірній вітерець дихав з відчиненого вікна над столом, гойдав фіранку. Чути було запах конвалій, які ми з мамою посадили два роки тому.

Люба Йоано...

У двері не стукали. У двері били з усієї сили — від цього звуку я підскочила на стільці. Гупали щосили кулаками. У домі не було чути ані звуку. Я встала з-за столу й визирнула в коридор. Мама стояла біля стіни обличчям до карти Литви в рамці. Її очі були заплющені, а на обличчі така тривога, якої я ще ніколи не бачила. Вона молилася.

— Мамо, — сказав Йонас: у ледве прочинених дверях видніли тільки його очі, — ти не будеш відчиняти? Здається, вони зараз їх виламають.

Мама повернула голову і побачила, як ми з Йонасом визираємо зі своїх кімнат. Вона спробувала усміхнутися:

— Так, милий, я відчиню. Я нікому не дам виламати наші двері.

Стукіт її підборів дерев'яною підлогою відлунював у коридорі, а край довгої вузької спідниці колихався трохи вище черевиків. Мама була красива й ошатна, просто приголомшливо гарна, її незвично широка усмішка осявала все довкола. Мені пощастило мати таке саме волосся медового кольору, як у неї, і такі ж блакитні очі. А в Йонаса — мамина усмішка.

З передпокою лунали гучні голоси.

— НКВД! — прошепотів блідий Йонас. — Тадас казав, що вони його сусідів кудись повезли вантажівкою. Вони арештовують людей.

— Ні. У нас цього не буде, — відказала я.

Радянській таємній поліції в нашому домі немає чого робити. Я пішла коридором, прислухалась і визирнула з-за рогу. Йонас мав рацію. Троє офіцерів НКВД оточили маму. На них були сині кашкети з червоним краєм і золотою зіркою. У високого офіцера в руці були наші паспорти.

— Нам потрібно більше часу. Уранці будемо готові, — сказала мама.

— Двадцять хвилин — або ви взагалі ранку не побачите! — відказав офіцер.

— Прошу вас говорити тихіше, у мене діти, — прошепотіла мама.

— Двадцять хвилин! — гаркнув офіцер. Він кинув недокурену цигарку на чисту підлогу нашої вітальні і втер її в дошки чоботом.

З нами мало статися те саме, що й із цигаркою.

2

Нас арештовують? Де тато? Я побігла до кімнати. На підвіконні з'явилася свіжа хлібина, під яку була запхана велика пачка рублів. До дверей підійшла мама, а від неї не відставав Йонас.

— Але, мамо, куди це ми? Що ми зробили? — питав він.

— Це непорозуміння. Ліно, ти чуєш? Нам треба діяти швидко і запакувати все потрібне, але не обов'язково дороге для нас. Розумієте? Ліно! Головне — одяг і взуття. Постарайся все, що можеш, скласти в одну валізу.

Мама глянула в бік вікна. Швидко пересунула хліб і гроші на стіл і зашторила вікно.

— Обіцяйте: якщо хтось пропонуватиме вам допомогу, не звертайте уваги! Ми самі дамо цьому раду. Ні родичів, ні друзів сюди втягувати не можна, розумієте? Навіть якщо хтось гукатиме вас — не відповідайте.

— Нас арештовують?.. — почав Йонас.

— Обіцяйте!

— Я обіцяю, — тихо сказав Йонас. — А де тато?

Мама мить помовчала, швидко моргаючи.

— Він нас зустріне. У нас двадцять хвилин. Збирайтеся.

Швидко!

Спальня закрутилася перед очима. Мамин голос відлунював у голові: «Швидко! Швидко!» Що відбувається? До тяти мене привело тупотіння мого десятирічного братика, який бігав своєю кімнатою, — немовби за шнур смикнули. Я витягла з шафи валізу і відкрила, поставивши на ліжко.

Рівно рік тому Радянський Союз ввів війська в нашу країну. Потім, у серпні, Литву було офіційно приєднано до Союзу. Коли я стала нарікати на це за столом, тато крикнув на мене і сказав ніколи, за жодних обставин не казати нічого поганого про СРСР. Він відіслав мене до кімнати. Після того я нічого такого вголос не казала. Але багато про це думала.

— Черевики, Йонасе, зміну шкарпеток, пальто! — кричала мама з коридору.

Я поклала на дно порожньої валізи родинне фото в позолоченій рамці. Обличчя дивилися на мене зі світлини в щасливому незнанні того, що буде далі. Знято було на Великдень два роки тому. Бабуся ще жива. Якщо нас дійсно забирають до в'язниці, хай вона залишиться зі мною. Але ж нас не можуть посадити у в'язницю. Ми нічого поганого не зробили.

По всьому будинку були чути гупання й тупіт.

— Ліно! — мама забігла до кімнати з оберемком речей. — Не барись! — вона різко відчинила мою шафу і шухляди комода, гарячково витягаючи речі, кидаючи їх у мою валізу.

— Мамо, я не можу знайти альбом. Де він? — у паніці питала я.

— Не знаю. Купимо новий. Складай одяг. Швидко!

У кімнату вбіг Йонас. Він був у шкільній формі з краваткою, з портфелем. Біляве волосся акуратно зачесав на один бік.

— Мамо, я готовий, — тремтливим голосом сказав він.

— Н-ні! — мама затнулася, побачивши, що Йонас зібрався, як на урок. Вона віддихалась і сказала тихіше: — Ні, серденько, потрібна валіза. Ходи зі мною, — вона потягла брата за руку до його кімнати. — Ліно, вдягни шкарпетки, взуйся. Швидко! — Вона кинула мені літній дощовик. Я вдягла його.

Я взула сандалі, схопила дві книжки, стрічки, гребінець. Але де ж альбом? Я взяла блокнот, пенал, пачку рублів зі столу і сунула між тих речей, які ми накидали у валізу. Міцно застігнула замки й вискочила з кімнати, протяг смикнув фіранки, які колихалися над хлібиною, що так і лишалася лежати на столі.

Я побачила своє відображення у скляних дверях булочної і на мить зупинилася. У мене на підборідді лишалася цятка зеленої фарби. Витерла її і штовхнула двері. Над головою дзенькнув дзвоник. У крамниці було тепло і пахло дріжджами.

— Ліно, рада тебе бачити, — жіночка поспішила до прилавка. — Чим можу допомогти?

Чи я знаю її?

— Вибачте, я не...

— Мій чоловік — професор в університеті. Він працює з твоїм татом, — сказала вона. — Я тебе з батьками в місті бачила.

Я кивнула.

— Мама просила взяти у вас хлібину, — сказала я.

— Звичайно, — відказала жіночка і полізла під прилавок.

Вона загорнула пухку хлібину в брунатний папір і вручила мені. Коли я простягнула їй гроші, жіночка тільки похитала головою.

— Прошу тебе! — прошепотіла вона. — Це ми перед вами в неоплатному боргу.

— Не розумію... — я знову простягнула їй монетки.

Вона не звернула на них уваги.

Дзенькнув дзвоник. Хтось увійшов до крамниці.

— Переказуй батькам від мене найщиріші вітання! — сказала жіночка, збираючись обслуговувати наступного покупця.

Увечері я розповіла татові про хліб.

— Це з її боку дуже гарно, але необхідності в тому немає, — відказав він.

— А що ж ви з мамою їй зробили? — спитала я.

— Та нічого особливого, Ліно. Ти вже всі уроки приготувала?

— Але ж чимось ви заслужили на цей хліб! — не відставала я.

— Та ні на що ми не заслужили. Просто годиться поводитися правильно, Ліно, і не треба за це чекати подяки чи нагороди. Ну а тепер — повертайся до уроків!

3

Мама спакувала таку саму велику валізу для Йонаса. Поряд із нею мій маленький, худенький брат виглядав іще дрібнішим, він насилу підняв ту валізу двома руками, відхилившись назад. Але на вагу не нарікав і допомоги не просив.

У домі почулося, як б'ється скло і порцеляна, — щось болісно брязкало, звуки лунали один за одним. Ми знайшли маму в їдальні — вона кидала на підлогу кришталі і порцеляну. На її обличчі блищали краплі поту, а золотаві локони спадали на очі.

— Мамо, ні! — закричав Йонас і побіг просто по скалках, які вкривали підлогу.

Я відтягла його, не дала схопити келих.

— Мамо, — спитала я, — навіщо ти б'єш ці чудові речі?

Вона завмерла з порцеляною чашкою в руці й подивилася на нас.

— Бо я їх так люблю! — вона кинула чашку на підлогу й одразу потяглася по наступну, навіть не дивлячись, як розбилася ця.

Йонас заплакав.

— Не плач, золотко. Ми ще кращі купимо.

Двері розчахнулись, і в дім зайшли троє офіцерів НКВД з багнетами на гвинтівках.

— Що тут сталося? — вимагав пояснень високий, дивлячись на битий посуд.

— Це випадково, — спокійно відповіла мама.

— Знищуєте державну власність! — заревів він.

Йонас притягнув валізу ближче до себе, боячись, що вона будь-якої миті може перетворитися на «державну власність».

Мама подивилась у дзеркало в передпокої, щоб дати лад волоссю і вдягти капелюшок. Офіцер НКВД штурхнув її прикладом у плече, так що вона вдарилась обличчям у дзеркало.

— Буржуйські свині, вічно гаєте час. Здався тобі цей капелюх! — буркнув він.

Мама підвелась і поправила одяг: розправила спідницю, рівно вдягла капелюшок.

— Вибачте, — сухо відповіла вона офіцерові, після чого поправила кучері й приколола на капелюшок булавку з перлиною.

Вибачте? Чи вона справді це сказала? Ці люди виганяють її з дому серед ночі, штовхають — а вона просить вибачення? Потім вона взяла те саме довге сіре пальто, і я раптом усе зрозуміла. Вона грала з радянськими офіцерами — так обережно грають у карти, коли немає певності, що тобі здадуть наступного разу. Перед моїми очима постало те, як вона зашивала за його підкладку коштовності, папери, всілякі інші цінності.

— Мені треба в туалет, — сказала я, намагаючись відволікти їх від мами та її пальта.

— Тридцять секунд!

Я зачинилась і побачила себе в дзеркалі. Я навіть не уявляла, наскільки швидко все зміниться, поблякне. Коли б я знала, подивилася б на себе довше, щоб запам'ятати. Понад десять років після того я не дивилась у справжнє дзеркало.

4

Ліхтарі згасли. На вулиці стояла майже повна чорнота. Офіцери йшли за нами, підганяючи. Я побачила, як із-за штор у вікні визирає тихцем пані Раскунене. Щойно помітивши мій погляд, вона сховалася. Мама штовхнула мене під лікоть, щоб я не підводила голови. Йонасу нелегко було з валізою. Вона біла його по ногах.

— *Давай!* — командував офіцер по-російськи. Швидко, весь час швидко.

Ми перейшли перехрестя, рухаючись до чогось великого й темного. То була вантажівка, її оточували енкаведисти. Ми підійшли до задньої частини машини. Там люди сиділи на своїх речах.

— Підсади мене, поки вони цього не зробили, — швидко прошепотіла мені мама, щоб офіцери не торкались її пальта. Я виконала її прохання.

Офіцери вкинули в кузов Йонаса. Він упав долілиць, а на нього зверху кинули валізу. Я опинилась у кузові без падіння, але, коли я встала, якась жінка поглянула на мене й затулила рот рукою.

— Ліно, любя, застібнися, — сказала мама.

Я глянула вниз і побачила, що на мені нічна сорочка у квіточку. Гарячково шукаючи альбом, я забула перевдягтися. Також я побачила високу жилаву гостроносу жінку, яка дивилася на Йонаса. Панна Грибайте. Учителька з нашої школи, немолода й незаміжня, одна з найсуворіших. Упізнала я ще кількох людей: бібліотекаря, господаря поблизького готелю і кількох чоловіків, з якими тато розмовляв на вулиці.

Ми всі були в якомусь списку. Я не знала, що це за список, знала тільки, що ми там записані. Як, вочевидь, і решта п'ятнадцятеро людей, які сидять тут із нами. Офіцери захряснули двері вантажівки. Лисий чоловік, який сидів переді мною, застогнав.

— Ми всі помремо, — сказав він. — Точно ж помремо.

— Дурниці! — швидко відповіла мама.

— Але ж помремо, — не відступався він. — Це — кінець.

Машина швидко, рвучко поїхала, так що люди почали падати з сидінь. Лисий пан раптом підхопився, переліз через край кузова й вистрибнув. Упав на бруківку і заревів, як звір у пастці. Люди в кузові скрикнули. Машина з різким виском загальмувала, з кабіни вискочили офіцери. Вони відчинили кузов, і я побачила, як чоловік звивається від болю на землі. Вони підняли й закинули його скулене тіло назад у кузов. Було видно, що одна нога в нього скалічена. Йонас затулив обличчя маминим рукавом. Я тихо взяла його за руку. Він тремтів. Перед очима в мене пливло. Я міцно їх стулила, потім розплющила. Машина знову рвонула вперед.

— Ні! — лементував чоловік, схопившись за ногу.

Машина зупинилася біля лікарні. Усім, здається, стало легше на душі: зараз лисому панові нададуть допомогу. Але цього не сталося. Вони чекали. Жінка, внесена у список, саме народжувала. Щойно буде перерізано пуповину, і матір, і дитя мали вкинути в машину.

5

Минуло майже чотири години. Ми сиділи в темряві перед лікарнею і не могли нікуди вийти. Мимо проїжджали якісь інші машини, у кузовах деяких під сіткою теж сиділи люди.

На вулицях починався рух.

— Рано ми приїхали, — сказав мамі хтось поруч. Чоловік поглянув на годинник. — Скоро третя ранку.

Лисий чоловік, лежачи на спині, розвернув обличчя до Йонаса:

— Хлопче, заткни мені рот і затисни ніс. І не відпускай.

— Ні, він нічого подібного робити не буде! — сказала мама і пригорнула Йонаса ближче до себе.

— Дурна жінко. Чи ви не розумієте, що все лише починається? У нас іще є шанс померти гідно.

— Елено! — почулося з вулиці.

Я побачила: у тіні дерев ховається мамина двоюрідна сестра Регіна.

— Вам на спині легше лежати? — спитала мама в лисого чоловіка.

— Елено! — почулося знову, трохи гучніше.

— Мамо, мені здається, вона тебе кличе, — прошепотіла я, не зводячи погляду з енкаведиста, який кутив з другого боку машини.

— Вона мене не кличе, — сказала мама голосно. — Вона божевільна! Ідїть своєю дорогою і дайте нам спокій! — крикнула вона.

— Але ж, Елено, я...

Мама відвернулася і вдала, що поглинута розмовою зі мною, абсолютно не зважаючи на сестру. Біля лисого чоловіка в кузов упав невеликий вузлик. Чоловік жадібно його схопив.

— І це ви, добродію, говорили про гідність? — сказала йому мама. Вона вирвала в нього з рук вузол і сховала в себе під ногами.